

# Ballets Russes Kostümleri Üzerinden Avrupa'da Sanat ve Tasarım Ortamına Bakış (1910'lar ve 1920'ler)

Ayşe GÜNAY\*

## Özet

20. yüzyılın ilk çeyreği, Avrupa sanatında yeniliğin, deneyselliğin, disiplinler arası işbirliği ve karşılıklı etkileşimin öne çıktığı, üretken ve zengin içerikli bir dönem olarak nitelenir. Avrupa'nın bu ruhu, teknolojik gelişmeler sonucu dünyayı gezen Avrupalıların yaratıcı ve diğer kültürlerle meraklı ve açık tavrı ile şekillenmiştir. Bu dönemin öne çıkan değerlerinden ikisi oryantalizm ve modern sanattır. Farklı kültür ve fikirlerin dinamik ve zengin karmasından oluşan bu dönemde Rusya'dan gelen sanat yönetmeni Sergei Diaghilev, dönemin kimliğinin bir yansıması olan Ballets Russes topluluğunu Paris'te kurmuştur. Bu bale topluluğunun sergilediği eserler, başta kostümleri olmak üzere sahne dekorları, dansları ve müziğiyle hem dönemin kültürel ve sanatsal atmosferini yansıtmış hem de onu biçimlendirerek seyirciye ulaştırmıştır. Bu sebeple, 1910 ve 1920'lerin Avrupa'sını anlamak için bu baleyi, en başta kostümleri olmak üzere çok yönlü inceleyip değerlendirmek yol gösterici olacaktır.

**Anahtar Sözcükler:** Ballets Russes, Oryantalizm, Modernizm, Art Deco, Kostüm.

## A View of The European Art and Design Through the Costumes of Ballets Russes (1910s and 1920s)

### Abstract

The first quarter of the 20<sup>th</sup> century is described as an era with a productive and rich content when innovation, experimentation, interdisciplinary collaboration and mutual interaction came to the forefront. This spirit of Europe was shaped as a result of the Europeans travelling the world by means of developing technologies; with an attitude of creativity, openness and curiosity to other cultures. Two of the prominent values of this era were orientalism and modern art. In this period consisting of a dynamic and rich mixture of diverse cultures and ideas; the Russian art director Sergei Diaghilev established the Ballets Russes in Paris. The performances of this ballet company not only reflected the cultural and artistic atmosphere of the era by its stage decors, dances, music and particularly the costume; but also it formed and passed this on to the audience. For this reason, examining and analysing this ballet from multiple perspectives, most especially its costumes, would be a guiding light for understanding the Europe of 1910s and 1920s.

**Keywords:** Ballets Russes, Orientalism, Modernism, Art Deco, Costume.

## Giriş

Sanat ve tasarım akımları içinde buldukları sosyal, politik ve kültürel koşulların niteliğinden etkilenir ve genellikle de bu etkiyi ortaya çıkardıkları ürünlere yansıtırlar. Bu sebeple tarih okuması, toplumların sanat ve tasarım tarihi ile paralel gitmektedir. Rus entellektüeli ve sanat yönetmeni Sergei Diaghilev, çok yönlü kişiliği ile 20. yüzyılın başında Avrupa'da oluşan dinamik, zengin ve renkli kültürel aktarım ve etkileşimleri hissederek bunun başarılı bir parçası olmuş; kurduğu Ballets Russes ile sergilediği eserlerle hem bu kültürel zenginlik, değişim ve dönüşüme liderlik etmiş, hem de onun topluma yansıtılmasına önyak olmuştur. Çalışmada amaç, Diaghilev ve Ballets Russes kostümleri üzerinden 1910 ve 1920'lerin Avrupası'nda gerçekleşen sanatsal ve kültürel dönüşümü gözlemek ve ana hatlarıyla değerlendirmektir. Birinci bölümde, bahsedilen zaman diliminde öne çıkan modern sanat ve oryantalizm kavramlarından bahsedilerek, bu kavramların oluşmasına zemin yaratan koşullar ve bu koşulları etkileyen sosyal, kültürel, toplumsal ve sanatsal etkenler ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise, Diaghilev ve bale topluluğu incelenerek balenin kostümleri başta olmak üzere müzik ve dansları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, Diaghilev'in kişisel özellikleri ve dönemin kültürel atmosferini algılama ve yönlendirmedeki başarısından başlayarak özellikle Ballets Russes'un kostümlerinin dönemin sanat ve tasarım atmosferi ile olan yakın ilişkisine uzanmaktadır. Çalışma, niteliksel literatür araştırması ve buna destek olan görseller eşliğinde ele alınmıştır.

### 1. 20. Yüzyılın Başında Avrupa'da Modern Sanat ve Oryantalizm

20. yüzyılın başı, Avrupa'da sanatsal, kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda dinamik değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Fransa ve özellikle Paris'in sanat ve kültür alanında en verimli ve yaratıcı olduğu dönemlerden birisi olan Belle Epoque'un da son bölümü olan bu zaman dilimi, aynı zamanda Art Nouveau'nun bitişi ve Art Deco'nun ortaya çıkışına sahne olmuştur.

Birçok sanat akımı ve tasarım anlayışından beslenen Art Deco, iki dünya savaşı arasındaki dönem olarak da ad-

landırılabilir. Art Nouveau'nun makineleşme, seri üretim, kadınların günlük yaşamda daha özgür olması ve benzeri etkenlerle öne çıkan modern hayat algısı içerisinde gereksiz ve aşırı derecede karmaşık ve detaylı görünmeye başlayan çizgileri yerini günlük hayatın hemen her alanında daha sade, net, modern ve geometrik hatlara; daha işlevsel ürünlere ve daha pratik alışkanlıklara bırakmıştır. Art Deco, çok çeşitli ve birbirinden farklı stilin etkisi altında gelişmiştir. Dönemin çağdaş öncü sanat anlayışı Fovizm, Kübizm, Fütürizm, Konstrüktivizm ve Sürrealizm gibi akımları doğurmuştur. Fovizm, Henri Matisse gibi ressamların elinde cesur, canlı ve çarpıcı renkler ile soyutlanmış biçimleri yansıtırken Kübizm biçimleri geometrik ve çok açılı bir çözümleme ile ele alıp soyutlamıştır. Modern sanatta Rönesans'tan itibaren gelen ve nesnelere gerçekçi bir görünüm ve bakış açısı ile resmetmeyi öne alan anlayışın tersine ilk defa sanatçının içinin özgür ve özgün bir biçimde dışavurumu önemsenmiş ve övülmüştür. Fütürizm, geleceği kucaklayan tavrı ile geleceğe ulaştıracağı umulan makine, hız, gençlik ve teknoloji gibi kavramları öne çıkarmıştır. Konstrüktivizm, nesnenin iç yapısına vurgu yapan ve bunun devamında da makine estetiğini, yapısalcılığı ve endüstriyi öven tavrı ile öne çıkmıştır. Sürrealizm, doğal görüntü ve ilişkilerin dışına çıkarak gerçeküstücü ve hayali biçimler, ilişkiler ve atmosfer yaratmanın peşinde olmuştur. Modernizm, o dönemde toplumun ihtiyacı olan 'geleneksel olandan farklı birşeyler yapmak ve olmak' hissini kuvvetli bir biçimde yansıtmıştır. Bunların yanı sıra, Antik Yunan ve Neo-Klasik dönemlerin değerlerinden de esinlenilmiş; Bauhaus ekolü ve Art Deco öncesini yansıtan Art Nouveau da bu zaman diliminin zengin ve çok yönlü esinlerine zemin hazırlamıştır. Teknolojinin gelişmesi, ulaşım olanaklarını da geliştirmiş; bu da özellikle Avrupalıların dünyayı gezebilmesine olanak tanımıştır. Dünya kültürlerine açık olan ve bu kültürleri merak eden Avrupalılar gördükleri yeni kültürlerin zenginliğinden büyülenerek bunu kendi kültürel değerlerine, sanat ve tasarım anlayışlarına yansıtmışlardır. Örneğin, Mısır kültürüne duyulan ilgi sonucu burada Firavun Tutankamun'un mezarı bulunmuş ve mezardan çıkan canlı renklerde parlıtlı kumaşlar dönemin cesur renklerine esin kaynağı olmuştur. Bu dönemde performans sanatları da öne çıkmış; özellikle de Ballets Russes'un

Paris'e gelişi dönemin tüm aurası ve dinamizmi ile uyumlu bir şekilde Avrupa kültürünü ve yaşam modalarını etkilemiştir (Mackrell, 2005: 117).

Art Deco başlığı altında incelenen bu dönemin birçok kültürden esinleniyor olması, farklı değerlerin aynı anda var olmasına yol açmaktadır. Bu değerlerden ilki yukarıda bahsedilen modern hayat ve modern sanatın oluşumu ise bir diğeri de oryantalist etkilerdir. Oryantalizm kavramı, Batı kültürünün yarattığı bir kavramdır (Martin ve Koda, 1994: 9). Avrupa, kendi coğrafyasının doğusunda kalan her bölgeyi Latince'deki 'Oriens' yani 'güneşin doğduğu yer' anlamına gelen kelimedenden türettiği 'Orient' ile nitelenmektedir. Bu kelime, aslen Doğu Akdeniz, Kutsal Topraklar ve Yakındoğu'yu ifade etmekle beraber uzun yolculuklardan sonra keşfedilen Hindistan ve Uzakdoğu da bu tanımın içine girmektedir ('Oryantalizmin 1001 Yüzü' Sergi Kitabı, 2013: 6).

19. yüzyıla kadar Doğu'ya seyahat ancak elçi, tüccar ya da maceraperestlerin gerçekleştirebildiği bir olayken Endüstri Devrimi sonrasında gelişen buharlı gemiler ve trenler sayesinde Mısır'a, Kutsal Topraklara ve Osmanlı şehirlerine ulaşmak daha kolaylaşmıştır. Hatta 19. yüzyılın sonlarında ünlü Şark Ekspresi'nin seferlere başlaması ile gizemli ve egzotik olarak adlandırılan doğuya seyahat çok daha rahat, kolay ve güvenli hale gelmiştir ('Oryantalizmin 1001 Yüzü' Sergi Kitabı, 2013: 341). Doğu-Batı etkileşimi yüzyıllardır var olan ve bilinen bir gerçektir; fakat 19. yüzyılın başından 20. yüzyılın başına uzanan zaman dilimi bu etkilerin daha yoğun ve kalıcı olduğu bir dönem olarak nitelendirilebilir ('Oryantalizmin 1001 Yüzü' Sergi Kitabı, 2013: 6).

Oryantalizm, Batı'nın kendinden olmayana duyduğu merakı ve hayranlığı içinde barındırır; bununla birlikte bir anlamda kültürler arası fark ve sınırları da belirginleştirmiş olur. Doğu, hayal gücünü canlandıran, mistik, zengin, renkli, ihtişamlı, farklı, egzotik gibi kavramları çağrıştırmakla beraber; Batı'nın bu tablo içerisinde kendisini Doğu'dan esinlenen, onu beğenen ve beğendiği değerleri de kendine göre içselleştirip dönüştüren; bunu yaparken de sömürgeci psikolojisinin devamı olarak kendini asıl yönlendiren ve karar merci olarak algıladığını söylemek mümkündür. Oryantalizm Doğu'dan getirilen değerli malzeme ve eşyaların

iç mekan tasarımında kullanılması; Doğu'lu desen, kumaş ve giysilerin iç mekan ve dış mekanlarda aynen muhafaza edilerek ya da yorumlanarak kullanılması; Doğu konulu resimlerin yapılması; Doğu'lu kostümler içerisinde Batı'lı kişilerin resmedilmesi, farklı sanatsal yaklaşımların ve metotların öğrenilmesi, Batı'da bulunmayan hayvan ve bitkilerin taşınması; Doğu mutfağından malzeme, teknik ve lezzet anlamında esinlenilmesi olarak deneyimlenmiştir. Bu kültürel karşılaşmalar, değişim ve etkileşimler Art Deco'nun çok yönlü ve modern ruhuna zenginlik katmıştır. Ballets Russes da Doğu kültür değerlerinin Batı'ya tanıtılması ve taşınmasında çok önemli ve etkin bir rol oynamıştır.

## 2. Ballets Russes (Rus Balesi)

Ballets Russes, Rus Sergei Diaghilev'in Paris'te kurduğu ve sanat yönetmenliğini de üstlendiği önemli bir gösteri grubudur. 1909-1929 zaman diliminde başta Paris olmak üzere Avrupa şehirlerinde bale gösterileri yapmış olan topluluk, Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da gösteri yapmanın zorlaşması sonucunda bir süreliğine A.B.D.'ne giderek gösterilerini kesintisiz devam ettirmiştir ('Diaghilev and the Ballets Russes, 1909-1929 When Art Danced with Music' Sergi Kataloğu, 2013: 8). Ballets Russes, dönemin Avrupa sanat anlayışı ve modası üzerinde bıraktığı büyük etki ile anılmış; bu alanlarla ilgili literatürde her zaman yer almış ve merak uyandırmıştır.

Grubun yöneticisi Sergei Diaghilev, varlıklı ve sanata ilgili bir aileden gelmektedir. Ailesi Rusya'daki ekonomik reformlardan etkilenecek iflas edince, Diaghilev hukuk okumak üzere St. Petersburg'a yerleşmiştir. Ancak kısa sürede buradaki sanat çevresine uyum sağlayarak sergi küratörlüğü, tiyatro yöneticiliği gibi işlere yönelmiştir. Rusya'nın 'Sanat Dünyası (Mir İskusstva)' isimli ilk sanat dergisinin kurucuları arasında yer almıştır. Diaghilev'in sanata yönelen kariyeri onun entellektüel, zevkli, tutkulu, kendine güvenli ve cazibeli kişiliği ile hızla yükselmekteyken Rusya'da politik belirsizlik ve gerginlik baş gösterir. Rusya, ekonomik olarak borçlandığı Fransa ile ilişkilerini iyileştirmek adına bu ülke ile kurulacak sanatsal ve kültürel ilişkileri desteklemeye başlar. Diaghilev bu destek çerçevesinde Paris'te müzik konserleri ve operalar düzen-

ler. ('Diaghilev and the Ballets Russes, 1909-1929 When Art Danced with Music' Sergi Kataloğu, 2013: 6-7). Yaklaşan devrim ile gerginleşen Rusya'nın sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı Diaghilev'in Paris'e göç etmesine sebep olur. Diaghilev Rus dansçıları buraya davet ederek Ballets Russes'u kurar.

### 2.1. Dans ve Müzik

Ballets Russes dans, müzik, dekor ve kostüm açısından bakıldığında dönemi için; daha geniş bir bakış açısı ile sahne sanatları, giyim, iç dekorasyon ve kültürel algılar açısından değerlendirildiğinde de batı kültür ve sanat tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Diaghilev yenilikçi ve öncü bir tavırla klasik baleye yeni bir yorum getirmiş ve bunu sadece dansa değil diğer görsel öğeler üzerinden de seyirciye yansıtmıştır.

Yeni bale anlayışı aslında sadece Avrupa geleneği için değil Rusya'da klasik bale eğitimi alan Rus dansçıları için de farklı ve sıra dışıdır. Bununla beraber Avrupa'da Loie Fuller ve Isadora Duncan klasik baleye aykırı duran modern dansın ilk adımlarını çoktan atmışlar ve Diaghilev'i de etkilemişlerdir ('Diaghilev and the Ballets Russes, 1909-1929 When Art Danced with Music' Sergi Kataloğu, 2013: 10).

Çoğu zaman Ballets Russes için de çalışmış olan önemli Rus koreograf Michel Fokine 1914'te The Times'da yazdığı bir makalede 'eski bale'nin stilize pandomim ve geleneksel jest kullanımına karşılık 'yeni bale'nin daha doğal yapısı sonucu oluşan 'jestleri tüm vücut ile yansıtma' yöntemini savunmuştur (Garafola, 1998: 4). Hatta onun öncesinde 1900'lerde Rus koreograf Aleksandr Gorsky balede gerçekliği savunmuş; yani etnoğrafik açıdan daha doğru sahne, kostüm ve beden hareketleri yaratmak gerektiğini dile getirmiştir. Diaghilev bu yeni bale anlayışına yakın durmakla beraber ilk başlarda insanların ruhuna hitap eden, romantik hayal dünyasında gezindiren bir bale hayal etmiştir. Sonrasında ise bu fikir ile yeni bale fikrini harmanlayarak Ballets Russes'un temelini oluşturmuştur (Jarvinen, 2008: 20-21).

Diaghilev 20 yıl süresince çok önemli koreografiler ile çalışmıştır. Bu sanatçılar klasik bale çerçevesinde yapama-

dıklarını Diaghilev sayesinde özgürce deneyebilmişlerdir. Yukarıda da sözü edilen Michel Fokine akademik bale anlayışını esneten doğal beden hareketlerine yönelmiştir. Dönemin en ünlü baleti olan ve aktörlüğü, atletikliği ve zarafeti ile gruba yıldız dansçı kavramını yerleştiren Vaslav Nijinsky icat ettiği stilize hareketler, Yunan ile Mısır sanatından esinlenerek yarattığı statik pozlar ve bazen de seyirciyi rahatsız eden vurucu, taşkın ve yabani hareketleri ile öne çıkmıştır. Leonide Massine koreografilerinde Rus folkloru, İspanyol dansı, kübizm ve senfonik müzik gibi birçok farklı sanatsal etkiyi yansıtmıştır. Bronislava Nijinska Neoklasik stilde yarattığı koreografilerin yanı sıra moda, değişen toplumsal cinsiyet rolleri, boş zaman aktiviteleri gibi modern hayat ile özdeşleşen kavramları da kapsayan gösteriler yaratmıştır. George Balanchine ise baleyi hız, hafiflik, çizgi ve müzikaliteden oluşan bir içerik ile tanımlamış ve mitolojiden modern konulara uzanan geniş bir konu yelpazesinde çalışmıştır ('Diaghilev and the Ballets Russes, 1909-1929 When Art Danced with Music' Sergi Kataloğu, 2013: 11-13).

Ballets Russes, Diaghilev'in ölümüne kadar gösterilerine devam etmiştir. Aralarında, *Prens Igor, Hava Perisi, Karnaval, Şehrazat, Kleopatra, Mavi Tanrı, Bir Panın Öğleden Sonrası, Dafne ve Kleo, Bülbülün Şarkısı, Mavi Tren, Geçit Töreni, Narsis* ve Üç Köşeli Şapka gibi eserlerin bulunduğu bu gösteriler dönemin Avrupası'nda büyük bir ilgi ve heyecan ile karşılanmıştır. Hatta genel olarak bu balenin o dönem hiçbir sahne gösterisinin yapamadığı kadar batı sanat anlayışı ve modaları üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ballets Russes müzik, dekor, kostüm ve danslarında hem birçok kültürden beslenmiş ve zamanın önemli sanatçıları ile ortak üretimler gerçekleştirmiş; hem de tüm bunları yaparken sergilediği yenilikçi ve deneysel tavır ile sanat, kültür ve toplumsal değerler ile algılar açısından büyük değişikliklere yol açmıştır. Bazı gösteriler önceleri garip ve alışılmadık estetik ölçütlere göre olumsuz algılanıp tepki çekse de genel olarak gösteriler beğeni ve hayranlık ile takip edilmiştir.

Balenin yenilikçi tavrı kullandığı müziklerde de hissedilmektedir. Diaghilev bu doğrultuda genç-yaşlı pek çok sanatçı ile çalışmıştır. Bu sanatçılar arasından öne

çıkan üç besteciden ilki ve en önemlisi Rus besteci İgor Stravinsky'dir. Stravinsky'nin bestelerinde Rus kırsal folk müziklerinin etkisi dikkati çekmektedir. Bir diğer önemli besteci ise Fransız Claude Debussy'dir. Debussy Avrupa kültürü dışındaki kültürlerden de esinlenmiş ve deneysel çalışmalar yaparak klasik müziğin kuralları ile oynamıştır. Fransız besteci Eric Satie ise Amerika'nın caz müziğinden, Hollywood sinemasından ya da daktilo, siren gibi eşyaların sesinden esinlenen deneysel ve oyuncu müzikler yapmıştır ('Diaghilev and the Ballets Russes, 1909-1929 When Art Danced with Music' Sergi Kataloğu, 2013: 15-16).

Amerika'da ve Avrupa'da balenin seyircisi ortalamının üstünde eğitimi ve geliri olan bir kitledir (Jarvinen, 2008: 81). Kültürel etkileşimler ve değişen yaşam modaları da öncelikle bu kitle üzerinde gözlemlenebilmektedir. Ancak bu öncü kitlenin ardından değişen modalar halkın diğer kesimlerini de farklı ölçülerde olsa da içine almaktadır. Örneğin bu zaman diliminde öne çıkan Art Deco anlayışı modern yaşamı ve modern insanı tanımlamaktadır. Modernizm, makina ile tasarımın uyumlu beraberliğinde seri üretimle birleşerek tüm halkın tüketimine sunulmuştur, yani sadece elitlerle sınırlı kalmayıp toplumun çoğunluğuna etki etmiştir (Robinson ve Rosalind, 2008: 6). Bütün bunlara karşın topluluk Rusya'da hiç gösteri yapmamıştır. Zaten Rusya'daki bale eleştirilenleri tarafından Rus kültürünü ve bale geleneğini yanlış yansıtmakla itham edilmektedir. Ruslar için bale klasik, ciddi ve ülkenin onurunu temsil eden sanatlardan birisidir. Ancak eleştirilere göre Ballets Russes bu ciddiyeti bozup Rus kültürünü yarı barbar ve oryantal olarak batıya yansıtmaktadır (Jarvinen, 2008: 18-19).

## 2.2. Kostüm

Diaghilev, Ballets Russes ile 20 yıl süresince sergilediği çeşitli ve çok sayıdaki bale gösterilerinin kostümlerinin hazırlanması için dönemin ruhunu ve kendi ruhunu yansıtan pek çok sanatçı ve tasarımcı ile çalışmıştır. Bu süreçte yaratılan giysilerin bazen klasik bale kostümlerine yakın durduğu; bazen de oryantalist etkilerin vurgulu olduğu ya da modern sanat etkisinde çok fütürist görünen kostümlerin yaratıldığı gözlenmiştir. Kostüm açısından incelendiğinde baleyi iki döneme ayırmak mümkündür.



Resim 1. Hava Perisi Balesi.

İlk döneme ait gösterilerde klasik bale kostümlerine benzeyen tasarımlar ve bunların yanında oryantalist çağrışımları yüksek olan giysi tasarımları öne çıkmaktadır. Bu dönemden Rus Alexandre Benois, 18. yüzyılın saray zerafetini ve romantik geleneklerini yansıtan eserler tasarlamıştır. 1909 tarihli Hava Perisi Balesi'nde uzun klasik tütüler (Resim 1) ve ay ışığı temalı karamsar atmosferli sahne dekorları hazırlamıştır. Rus Nicholas Roerich ise Antik Rus sanatı ve kültürüne olan büyük ilgisinin şekillendirdiği, Rus folklorik öğelerinin öne çıktığı tasarımlar gerçekleştirmiştir. Prens İgor Balesi'nde (1909) kullandığı canlı renkler ve ikat kumaşlar (Resim 2) ya da Bahar Ayini Balesi'nde (1913) kullandığı canlı renkler, folklorik Slav desenler ve Pagan Rusya'yı (Resim 3) çağrıştıran öğelerinde, bahsedilen özellikler net bir şekilde kendini göstermektedir ('Diaghilev and the Ballets Russes, 1909-1929 When Art Danced with Music' Sergi Kataloğu, 2013: 19-20).

Rus Leon Bakst, topluluğun bu ilk döneminin en öne çıkan tasarımcısı olmasının yanı sıra Ballets Russes dendiğinde akla gelen ilk kostüm ve dekor tasarımcısı olarak da

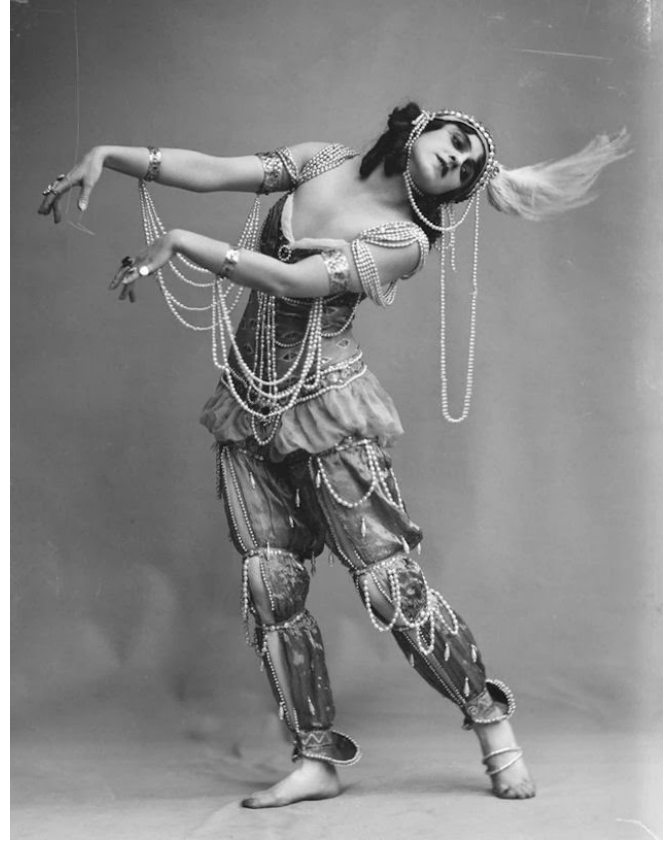


Resim 2. Prens İgor Balesi



Resim 3. Prens İgor Balesi

göze çarpmaktadır. Tasarladığı kostümlerin hepsi olmasa da çoğu güçlü bir oryantalist etki yansıtmaktadır. Dönemin oryantalist atmosferi içerisinde hayranlık ile karşılanan



Resim 4. Şehrazat Balesi, 1910

ve beğenilen bu gösteriler aynı zamanda doğudan batıya taşınan kültürel ve sanatsal değerlerin de bir yansıması ve taşıyıcısı olmuştur. Hatta topluluğun çok zengin repertuvarı içerisinde Bakst'ın tasarladığı Şehrazat Balesi'nin (1910) kostümleri 20. yüzyılın başında gözlemlenen bu oryantalistin mihenk taşı olarak değerlendirilmektedir (Martin ve Koda, 1994: 11). Şehrazat Balesi'nin (Resim 4-5) yanı sıra Mavi Tanrı (Resim 6) ya da Kleopatra Balesi (Resim 7) gibi örneklere bakıldığında, hem giysilerin batı anlayışından farklı olarak beden ile daha rahat bir ilişkisinin olduğunu; hem renklerin çok daha canlı, desenlerin daha geometrik ve yüzeye bezenmiş şekilde uygulandığını, hem de şeffaf ya da parlak kumaşların sıkça kullanıldığını görmek mümkündür.

Batı modası 20. yüzyılın başında hala Art Nouveau'nun etkisiyle kadın vücudunu 'S' biçiminde tasarlamış, korse sayesinde çok ince bel ve dışarı çıkan göğüsler ile kalçanın arkasına eklenen dolgular ile çıkık bir kalça si-



Resim 5. Şehrazat Balesi, 1910



Resim 7. Kleopatra Balesi, 1909



Resim 6. Mavi Tanrı Balesi, 1912

lüeti yaratmıştır. Bu form hem sağlık açısından sakıncalı hem de kadının doğal beden şekline ve duruşuna ters düşen bir anlayıştır. Art Deco ve beraberinde gelen modern yaşam tarzı ile bu abartılı kavisler yerini daha dörtgen, düz ve net hatlara sahip bir kadın görüntüsüne bırakırken bel vurgusunu sırt ve bacaklara taşıyarak korseyi büyük oranda yok etmiştir. Benzer şekilde, keşfedilen Doğu kültürlerinin canlı renkleri, kullandıkları motif ve desenler de Art Nouveau'nun pastel tonlarını gölgede bırakarak Paris modasında büyük bir sükse yaratmıştır. Bu renkler ve desen anlayışı sadece modayı değil sanatçıları da etkilemiş; örneğin Japon resmindeki iki boyutluluğu ya da Doğu'nun coşkulu renkleri ve yalınlığını içselleştirerek Henri Matisse (Resim 8) ya da Pablo Picasso (Resim 9) gibi sanatçıların kendi özgün sanat dillerini zenginleştirdikleri görülmüştür. Giysi modasını oluşturan tasarımcılardan Sonia Delaunay ve Coco Chanel gibileri de Diaghilev'in gösterilerine tasarım yaparak tasarım ile sanat arasındaki işbirliğine örnek olmuşlar ve modern çizgilerini bale sahnesine taşımışlardır.

Diaghilev de bu kültürel zenginlik ve dinamizmin farkında olarak topluluğun kimliğini biçimlendirmiştir; çünkü gösterilerin aldığı tepkilerden seyirciyi cezbeden önemli unsurların başında egzotizmin geldiğini kavramıştır (Rutherford, 2009: 102).



Resim 8. Henri Matisse, Dans, 1910



Resim 9. Pablo Picasso, 'Ayna Karşısındaki Kız', 1932

Ballets Russes'un ikinci dönemindeki kostüm ve sahne tasarımlarını ilk döneme göre daha avangart olarak tanımlamak mümkündür. Bu anlamda daha fazla soyutlanmış, gerçeküstü fikirler ya da kübizm ve konstrüktivizm gibi sanat akımlarının etkisi öne çıkmaktadır. Tasarımcıların yanısıra Matisse, Picasso, Naum Gabo, Anton Pevsner ve George Braque gibi ressam ya da heykeltıraş sanatçılar da çeşitli gösteriler için Diaghilev ile çalışmışlardır (the redlist, 2016). Bu durum, hem Diaghilev'in çok yönlü bir sanat anlayışına sahip olması hem de dönemin çok çeşitli kültürlerden beslenen ve işbirliğine açık atmosferinin yarattığı bir sonuçtur. Öyle ki Amerikalı yazar Roger Shattuck, bu dönemin Rönesans'tan sonra sanatçıların en fazla beraber yaşayıp, üretip, paylaştığı bir zaman dilimi olduğunu dile getirmiştir (Hargrove, 1998). Topluluğun ikinci dönemi olarak adlandırılan kısımda modern sanat ile ilişkisi öne çıkan gösteriler, Tören (1917) (Resim 10), *Bülbül* (1920) (Resim 11), *Palyaço* (1921) (Resim 12), *Mavi Tren* (1924) (Resim 13), *Kedi* (1927) (Resim 14), *Ode* (1928) (Resim 15) ve *Balo* (1929) (Resim 16) baleleridir.

Tören (The Parade) Balesi'nin sahne, perde ve kostüm tasarımları İspanyol Ressam Pablo Picasso tarafından tasarlanmıştır. Özellikle müdür karakterlerinin kostümleri üç boyutlu birer kübist tablo gibi yaratılmıştır. Biçimlerin parçalandığı, geometrik ve köşeli biçimlerin kullanıldığı kostümler biraz da çizgi roman etkisi yaratmaktadır. Giysiler hem kübist hem de konstrüktivist bir atmosfere sahiptir. Müdür karakterinin çağrışımlarından da yola çıkılarak kişiye insan olmaktan daha fazlası yüklenmiştir.

Bülbül (Le Rossignol) Balesi'nin dekor ve kostümleri Fransız Fovist ressam Henri Matisse tarafından tasarlanmıştır. Kostümler çoğunlukla Uzakdoğu esintisi taşımakta ve satenden kaftan benzeri giysilerden oluşmaktadır. Resim 11'de de görülebileceği gibi Matisse, Uzak Doğu sanatından eserlerini hem giysinin geometrik, sade, net ve iki boyutlu çizgilerinde yansıtmakta, hem de yüzeyde kullandığı yalın ve geometrik desen yorumlarında kendi resimlerinde de bulunan modern etkileri öne çıkarmaktadır.

Palyaço (Chout) Balesi'nin dekor ve kostümleri Michel Larinov tarafından tasarlanmıştır (Resim 12). Larinov Rus





Resim 10. Tören Balesi, 1917



Resim 12. Palyaço Balesi, 1921



Resim 11. Bülbül Balesi, 1920

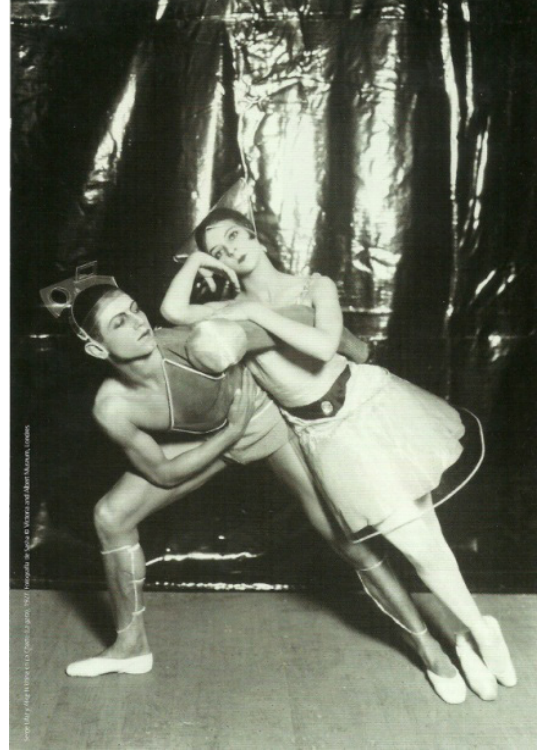
folk hikayelerinden yola çıkarak ('Diaghilev and the *Ballets Russes*, 1909-1929 When Art Danced with Music' Sergi Kataloğu, 2013: 19-21) bu fikri kübist bir yorumla giysilere yansıtmıştır. Giysiler hem iki boyutlu hissi vermekte hem de

ön-arka plan ilişkisini kavramayı zorlaştıran bir kompozisyon içermektedir. Giysinin silüeti alışlageldik biçimlerden uzaklaşmış ve soyut bir şekilde yorumlanmıştır. *Mavi Tren* (Le Train Bleu) Balesi'nin Fransız moda tasarımcısı Coco Chanel tarafından tasarlanmıştır (Resim 13). Chanel, Batı moda tarihinde modern kadını yaratan tasarımcı olarak anılmaktadır. Jarseyi erkek iç giyimden kadın-erkek dış giyimine taşımış ve bu esnek kumaşla rahat, modern ve şık silüetler yaratmıştır. 1920'lerde kadınlar, Birinci Dünya Savaşı sırasında kavuştukları çalışma hayatı ve özgür sosyal ilişkilerini kaybetmemekte kararlılık göstermişlerdir. Çalışmanın yanısıra spor yapmış ve tenis sahalarında, otomobillerde ve kumsallarda boy göstermişlerdir. Chanel'in *Mavi Tren* Balesi'ne hazırladığı kostümler, bu modern kadını ve onun modern ilişkilerini yansıtmaktadır. Koreograf Bronislava Nijinska ve dekor tasarımcısı Henry Laurens (the redlist, 2016) de bu algıya destek olan bir bale yaratmışlardır.

Kedi (La Chatte) Balesi'nin dekor ve kostümlerini önemli Rus konstrüktivist heykeltıraşlar Naum Gabo ve Anton Pevsner tasarlamıştır (Resim 14). Balenin hem dekorlarında hem de kostümlerinde yapısalci yaklaşım fazlasıyla



Resim 13. Mavi Tren Balesi, 1924



Resim 14. Kedi Balesi, 1927

öne çıkmaktadır. Giysiler ve dansçıların kafalarındaki aksesuarlar birer konstrüktivist heykel gibi tasarlanmış; biçimlerinde geometri öne çıkarılmış ve giysilerde kumaşlara ilave olarak plastik gibi malzemeler eklenerek baledeki modernist denemelere vurgu yapılmıştır.

Ode Balesi'nin set ve kostümlerini sanatçı ve dekor tasarımcısı Pavel Tchelichew ve Pierre Charbonnier tasarlamıştır (Resim 15). Balenin tasarımları radikal derecede konstrüktivist bir özellik taşır (nga, 2016). İplere dizilmiş minyatür kukla dansçıların yanı sıra, 18. yüzyıl giysilerini andıran kostümlerle dansçılar, modern ve sıra dışı bir anlatım sunmaktadırlar.



Resim 15. Ode Balesi, 1928

Balo (Le Bal) Balesi'nin kostüm, dekor ve perdelerini İtalyan ressam Giorgio de Chirico tasarlamıştır (Resim 16). Chirico gerçeküstücü üslubu ile öne çıkan bir sanatçıdır. Balenin kostümleri derinlik ve hacim algısını bozan bir biçimde desenlendirilmiştir. Giysilerin üzerine çizilen sütun ya da bina gibi desenler hem giysi yüzeyindeki konumlanmaları hem de renkleri ve kalın konturları ile düzleşmiş; biraz masalsı biraz da gerçeküstü bir his yakalamıştır.

### Sonuç

Toplumlar kendi içlerinde organik bir bütünlüğe sahiptir. İçinde bulunulan sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel ve sanatsal koşullar birbirinden etkilenir. Bu, farklı toplum ya da toplulukların birbirleriyle olan ilişkileri için de söz konusudur. Sanat ve tasarım akımlarının niteliğini, değişimlerini ve kendi iç serüvenlerini de okurken bu



Resim 16. Balo Balesi, 1929

çerçeve içerisinde ele almak uygun olacaktır. Diaghilev'in kurduğu Ballets Russes topluluğu, farklı ve çeşitli kültürlerden topladığı değerler ile yarattığı eserler ve bu eserlerin izleyicilerde yarattığı etkiler açısından oldukça önemli bir örnektir. Özellikle de aktif olduğu 1909-1929 zaman dilimini incelediğimizde topluluğun dönemin sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel ve sanatsal atmosferini çok başarılı bir biçimde yansıttığını, aynı zamanda bu atmosfer ve enerjiden de etkilenip beslendiğini ifade etmek mümkündür. Topluluk çok çeşitli ve fazla sayıda gösteriler yapmıştır, bu sebeple sözü geçen dönemi ayrıntılı incelemek ve önemli ipuçları yakalamak için oldukça uygun bir örnektir. Gösterilerinde hem klasik bale konuları ve bunlara uygun klasik dekor ve kostüm uygulamaları gözlenirken bir taraftan da 1910 ve 1920'lerin çok yönlü, zengin ve dinamik sanat ve tasarım eğilimlerini yansıtan eserleri görmek mümkündür. Bu dönemin öne çıkan iki özelliği olan Oryantalizm ve Modernizm de, topluluğun gösterilerinde görkemli ve başarılı bir biçimde yansıtılmıştır. Bu etkiler, başta kostümlerde olmak üzere kısmi olsa da eserlerin müzik ve danslarında da hissedilmektedir.

Çalışmada amaç, 20. yüzyılın bu ilk kısmını başarı ile temsil eden Ballets Russes topluluğunu bu zaman dilimini okumak ve anlamak için değerlendirmektir. Örneklerde de anlatıldığı gibi Neoklasizm, folklorik kültür öğeleri, doğu kültürlerinin keşfi, oryantalizm, modern sanat çerçevesinde yaratılan Kübizm, Fovizm, Sürrealizm, Konstruktivizm

gibi anlayışlar ve tüm bunların tasarımcı ve sanatçıların işbirliği çerçevesinde toplumlara yansıtılması Ballets Russes üzerinden derinlemesine incelenebilmekte ve anlaşılabilir. Önceden de belirtildiği üzere, 1910 ve 1920'ler Rönesans'tan sonra sanatçıların en fazla bir araya gelip fikirlerini paylaştığı, ortak projeler ve üretimler yaptığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu paylaşım ve etkileşim ortamı aynı sanat ve tasarım üsluplarının birçok dala yansımaya neden olur. Benzer şekilde, bir sanatçı ya da tasarımcının üslubu da onun heykel, resim, kostüm ve benzeri her türlü eserine yansır. Kültürel etkileşimin gerçekleşmesi için kültürleri sahiplenen toplulukların karşılıklı esnekliği ve değişime hazır olması da önemlidir. Diaghilev çok yönlü kişiliği ve sanatın türlü biçimlerine olan ilgisi ile, bu kültürel etkileşim ve başkalaşımın tam ortasında yer almış ve bu ortamı yönlendiren önemli kişilerden birisi olmuştur. Onun yönlendirmesiyle şekillenen Ballets Russes ve çevresindeki sanat ve tasarım atmosferi, zamanın ruhunun da sahip olduğu açık fikirlilik, kültürel zenginlik, merak ve esneklik ile birleşmiş ve Art Deco döneminin zengin atmosferine katkıda bulunmuştur.

#### Kaynakça

- (2013). *Diaghilev and the Ballets Russes, 1909-1929 When Art Danced with Music Sergi Kataloğu*, Washington: National Gallery of Art.
- (2013). *Oryantalizmin 1001 Yüzü Sergi Kitabı*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi.
- Garafola, L. (1998). "Dance, Film, and the Ballets Russes", *Dance Research: The Journal of the Society for Dance Research* 16(1): 3-25.
- Hargrove, N. D. (1998). "The Great Parade: Cocteau, Picasso, Satie, Massine, Diaghilev and T. S. Eliot", *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature* 31(1): 83-106.
- Jarvinen, H. (2008). "The Russian Barnum: Russian Opinions on Diaghilev's Ballets Russes, 1909-1914", *Dance Research: The Journal of the Society for Dance Research* 26(1): 18-41.
- Mackrell, Alice (2005). *Art And Fashion The Impact of Art on Fashion and Fashion on Art*, London: Batsford.

Martin, Richard and Koda, Harold (1994). *Orientalism: Visions of the East in Western Dress*, New York: The Metropolitan Museum of Art.

Robinson, Michael and Rosalind, Ormiston (2008). *Art Deco: The Golden Age of Graphic Art and Illustration*, London: Flame Tree.

Rutherford, A. (2009). "The Triumph of the Veiled Dance: The Influence of Oscar Wilde and Aubrey Beardsley on Serge Diaghliev's Creation of the Ballets Russes", *Dance Research: The Journal of the Society for Dance Research* 27(1): 93-107.

### İnternet Kaynakları

The Redlist, 2016  
<http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-view-ballets-russes.html> (20/10/2016).

Nga, 2016  
<http://www.nga.gov.au/Exhibition/balletsrusses/Default.cfm?MnuID=3&GalID=27> (20/10/2016).

### Görsel Kaynakça

Resim 1. <https://rptownsend.files.wordpress.com/2013/08/3413-012.jpg> (20/10/2016).

Resim 2. <http://tyrannyofstyle.com/costumes-of-the-ballets-russes> (20/10/2016).

Resim 3. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1913-ble-sacredu-printemps-the-rite-of-spring-b.html#photo> (20/10/2016).

Resim 4. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1910-bscheherazade-b.html#photo> (20/10/2016).

Resim 5. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1910-bscheherazade-b.html#photo> (10/10/2016).

Resim 6. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1912-ble-dieu-bleu-the-blue-god-b.html#photo> (20/10/2016).

Resim 7. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-235973-view-1900-1910-1-profile-1909-bcleopatra-b.html> (05/10/2016).

Resim 8. <https://artgroundinternational.wordpress.com/news-5/> (20/09/2016).

Resim 9. <http://sanatabasla.blogspot.com.tr/2013/03/ayna-karssndaki-kz-girl-before-mirror.html> (20/09/2016).

Resim 10. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1917-bparade-b.html#photo> (20/09/2016).

Resim 11. <http://tyrannyofstyle.com/costumes-of-the-ballets-russes> (19/09/2016).

Resim 12. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236038-view-1910-1920-1-profile-1921-bchout-b.html#photo> (19/09/2016).

Resim 13. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236669-view-1920-1930-1-profile-1924-ble-train-bleu-b.html#photo> (20/09/2016).

Resim 14. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236669-view-1920-1930-1-profile-1927-ble-chatte-b.html#photo> (05/10/2016).

Resim 15. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236669-view-1920-1930-1-profile-1928-bode-b.html> (20/10/2016).

Resim 16. <http://theredlist.com/wiki-2-20-881-1399-1161-235972-236669-view-1920-1930-1-profile-1929-ble-bal-b.html#photo> (20/10/2016).